

Cal a més, anar amb molta cura al destriar tots els productes de la esclavissada per si entre les runes s'hi troba algún reste arqueològic.

Es féu un detingut reconeixement, trobant-se per la par interior d'aquesta mateixa secció corresponent a darrera l'Escorxador, separat solament per un corredor d'uns dos metres i mitj, que estava també en mal estat el peu de la muralla, puix que havent estat construïda amb carreus de pedra margaosa, geladissa, amb l'acció dels elements ha perdut bona part de la seva secció, no tenint per tant la resistència que cal per oferir garanties de seguretat.

L'arquitecte de la tercera zona, Sr. Martorell, complint amb la missió que l'Estat li té encomanada, ha visitat la muralla prenent les notes i referències necessàries als efectes de fer un estudi, no tan sols per a projectar la reconstrucció que calgui, sino també per a adoptar totes aquelles mides que l'experiència recomana a fi d'evitar temps avenir accidents com el que lamentem i que probablement no hauria tingut lloc si s'hagués atès com calia la denuncia que la Comissió de Monuments, preveient el perill, va formular a l'Alcaldia per l'any 1927.

A més, per si les Autoritats corresponents creuen arribat el cas de pendre les mides de seguretat i millor conservació del monument, s'ha denunciat a la Delegació d'Hicenda les depredacions comeses al llarg del pas de ronda de la muralla, cedit per l'Administració de Propietat i Impostos a la Comissió, segons escriptura firmada pel notari En Josep Folch a Tarragona, el dia 23 d'Abril de 1885. La propietat del monument segueix pertanyent a l'Estat, però els propietaris de finques collindants i adossades a l'interior, han anat convertint la part alta en corralets uns, i en jardins i horta, els altres, no mancant tampoc els empotraments de pals per a sostenir línies de llum i telefòniques, amb tot i les disposicions prohibitives superiors.

X.

Tarragona, abril 1932.

LA NOTA HISTORICA DE FR LA DERNOSA SOBRE SANTES CREUS

Era pel juliol del funest any 1835 quan tots els Convents i Cases Monàstiques de Catalunya eren closes, moltes d'elles d'una manera definitiva. Els Ordes Religiosos que les havien bastit i fundat s'hagueren de dissoldre a casa nostra i alguns per sempre més, car són mants els què fins a l'actualitat no han pogut encara restablir-s'hi.

Un dels més prestigiosos,—l'Orde més prestigiós, potser,—fou el del Cister, fundat per St. Robert a Cîteaux de França i vulgarment apel'lat de St. Bernat perquè aquest sant abat de Clairvaux li donà ferma empenya i vigoria.

En tancar-se aquelles Cases l'Orde vegé extingir-se dos dels seus més importants monestirs de tot el món, un i altre establerts a Catalunya i a les Comarques Tarragonines: Poblet i Santes Creus. Dos monestirs que influïren poderosament en la vida de la terra catalana des de la seva fundació a mitjans de la centúria dotzena.

I en cloure's aquelles Cases, veritables temples de santedat i sacraris de sapiència, es perdé tota una valor bibliogràfica enorme, fruit de la selecció i estudi i acoblament de set segles. Aquells còdexs i incunables i pergamins i documents, tota aquella ingència de paperam que servaven les estances de les Biblioteques i Arxius monacals, uns, a mans barroeres i ignorants, han sigut anihilats; altres, a mans mercenàries i interessades, alienats; i uns pocs, massa escaducers, resten servats ací i allà i ens allixonen i orienten de moltes i molt belles coses.

* * *

A la Biblioteca-Arxiu Provincial de Tarragona hi són servats molts i molt importants còdexs i incunables i llibres provinents dels monestirs tarragonins, en gran nombre, i principalment els més selectes, del Monestir de Santa Maria de Santes Creus.

Un d'ells, signat amb el n.º 125 de la secció de manuscrits, és un bell còdex dels primers del segle XIV.⁶ intitulat: *Summa confessorum compilata a Fratre Joanne, etc.*, el qual conté diverses matèries i entre elles una interessantíssima nota en la què's donen les dades cronològiques de les més importants edificacions del Monestir del Gaia.

En la taula de matèries que precedeix al mateix llibre, — probablement redactada a les darreries del segle XVIII.⁶ quan l'abat Fr. Tomàs Riera i els monjos Fr. Pere Freixas i Fr. Pau Badia es dedicaren a relligar, conservar, ordenar i catalogar els volums d'aquella important Biblioteca, — hom hi llegeix: «*In fine libri reperitur nota Fr. Bartholomei de La Darnosa in qua referitur aedificatio ecclesiae, claustrii, refectorii, murorumque monasterii Sanctarum Crucum.*»

Efectivament, a la darrera plana del còdex, en caràcters gòtics força correctes, — el temps, naturalment, hi ha deixat la seva sollada anorreadora, — hi ha la nota famosa que'ns assabenta tota una munió de dades curioses i interessants. Dades que'ns han sigut referides principalment per Villanueva (1) i Creus (2), i que han aprofitat tots els historiadors que s'han referit al venerable i vetust cenobi, el primogènit de l'Orde del Cister a Catalunya.

Però ni Villanueva, ni Creus, son fidels en la transcripció, ni deixen de publicar la referida nota de l'abat Fr. Bartomeu de La Dernosa amb alguna que altra llaguna que no deurien poder desxifrar. Encara més: a la Biblioteca de Catalunya, de Barcelona, hi és servada la col·lecció de Fr. Jaume Pasqual, Canonge Premonstratense del Monestir de Bellpuig de les Avellanes, que amb el nom de *Sacra Cathaloniae Antiquitatis Monumenta*, aplega tota una munió de documents referents a monestirs i esglésies de Catalunya, i, entre ells, bastantes notícies de Santes Creus. Fr. Pasqual hi refereix, també, la

nota de Fr. Bartomeu de La Dernosa, incoherent igualment en inexactituds de transcripció i omissions de text, que suposem filles de l'impossibilitat de lectura.

Aquestes inexactituds, veritables errors comeses per tots els que'han divulgat aquella nota, ens impel·liren a fer un estudi detingut de la mateixa, a fi d'assolir-ne, ultra la transcripció exacta, la transcripció completa que fins ara no hem vist enlloc.

Es palesa l'importància d'aquelles anotacions històriques mitjançant les quals ens hem assabentat de les dades més importants relacionades amb les grans construccions del Monestir de Santes Creus. Anotacions que, com diu el mateix abat Fr. Bartomeu de La Dernosa, foren extretes de llibres antiquíssims i anotades allí, amb el fi de què no's perdessin, car els originals ja començaven a esborrar-se.

Això mateix que esmenta'l copista en la seva nota del segle XIV.⁶ esdevé actualment. Avui aquella important anotació comença a sentir l'influència destructora de les centúries i és gairebé il·legible. Per això ens expliquem les llagunes que tothom ha comès en la seva transcripció, i a les què hem al·ludit.

Heus-ací el text íntegre i fidel, digne de perdurança, que hem tret del còdex mentat:

«NOTITIA QUARUNDAM EDIFICATIONUM MONASTERII SS. CRUCUM.

Anno Dominicae Incarnationis MCLXXIII mense septembri coepit aedificari ecclesia de Sanctis Crucibus in honorem gloriosae Dei Genitricis semperque Virginis Mariae praesente Domino Petro Abbate ejusdem loci cum toto conventu ejusdem.

Sane anno Domini MCXCI positus fuit primus lapis in fundamento dormitorii IV Kalendas augusti Domino Ugone abbate praesente.

Item anno Domini MCCXI XI Kalendas junii in die Pentecostes circa horam tertiam conventus dicti monasterii transmavit se in ecclesiam novam praesidente

(1) Jaume Villanueva. — Viaje literario a las Iglesias de España. — Madrid 1806-1851. — vol. XX.

(2) Teodor Creus Corominas. — Santes Creus. — Vilanova i Geltrú 1884.

Domino Bernardo Abbate cum XL quinque monachis.

Item anno Domini MCCXXV XI kalendas aprilis commutatus est conventus predictus in majori membro ecclesiae ad vigiliis matutinas.

Item anno Domini MCCCII in die Decollationis festi Sti. Joannis incoeptum fuit opus refectorii.

Item anno Domini MCCCXIII VIII idus septembris positus fuit primus lapis in fundamento claustrum conventus. Et fuit perfectum in die sti. Benedicti Abbatis anno MCCCXLI Domino Francisco Abbate vivente.

Supradicta fuerunt abstracta de quibusdam libris antiquissimis monasterii praedicti ubi jam incipiebant deleri. Et fuerunt per me Fratrem Bartolomeum de Lavernosa in hoc libro scripta in mense junii anno Domini MCCCXLVII.

Deinde sublato de medio Dompno Guillermo Abbate monasterii praedicti dictus Fr. Bartolomeus Abbas ejusdem monasterii incoepit prima die januarii anni Dni. MCCCXXXVI quo erat in omnibus mundi partibus carissima victualium a saeculo inaudita operari et facere muros per girum ecclesiae claustrum et dormitorii dicti monasterii. Et continuando opera dictorum murorum a dicta prima die januarii usque ad XXIV diem febroarii anni Dni. MCCCXXXVIII perfecit omnes muros et omnia opera factos et facta supra ecclesiam et dormitorium et claustrum monasterii praefati. Et circa dimidium domus continue seu contigue claustrum et dormitorio supra dictis. Quo facto incoepit esse tanta vilitas et abundantia victualium in Cathalonia et quasi per totum mundum quod impediheatur provisio frumenti totius anni pro uno homine pro XXIV solidis propter quod secuta fuit tanta raritas et penuria mercenariorum quod in dictis operibus non fuit tunc processum amplius et vinea monasterii remansit inculta.

* * *

Hom ha cregut que aquesta nota no fou redactada íntegrament per Fr. Bartomeu de La Dernosa. És clar que la seva redacció deuria fer-se en dues vegades, puix, de primer, no hi anava inclosa la recensió de l'edificació dels murs de defensa i marlets de l'Església, Claustre i Dormitori, car, escrita la primera part de la nota pel juny de 1367, no podia recensionar aquella obra efectuada alguns anys després—1375 a 1378—.

Palomer (1) contra que «un anotador de Poblet diu que un monjo anònim de Santes Creus va continuar les anotacions de Fr. La Dernosa, però que ho feu amb poc encert i amb alguna inexactitud.» Però hom no diu, ni qui era tal anotador de Poblet, ni el lloc on consta la tal anotació. I això de què fou un altre qui completà la nota de Fr. Bartomeu de La Dernosa potser no és veritat, perquè el text, íntegre, té tots els caients d'escrit per una mateixa mà. Altrament, de l'observació directa del text mentat, no's desprèn pas cap indicatiu de què pugui ésser un altre l'anotador qui completà aquella redacció.

Segurament ço que ha induït a fer seva la tesi d'aquell *anotador de Poblet* a Mossèn Palomer són *aquelles inexactituds* que vol assenyalar inseguint el parer de l'anotador que no nombra.

I diu Palomer,—amb els arguments del repetit anotador,—que en la nota, «després de l'abadiat de Guillem de Ferraria, hi posa el de Bartomeu de La Dernosa sense esmentar Jaume Gener qui fou l'inmediat successor de l'abat Guillem i governà Santes Creus des de 1375 a 1379 en què fou elegit l'historiador Fra Bartomeu. Per això,—segueix comentant Palomer,—l'anònim continuador d'aquella nota atribueix a l'abat La Dernosa l'edificació de les muralles i moltes obres fetes a l'església i al claustre, obres que començaren el primer dia de l'any 1375 i s'acabaren el 24 de febrer de 1378. L'autor d'aquelles obres fou l'abat Jaume Gener.»

Ara bé: resseguint la cronologia dels

(1) Mossèn Josep Palomer.—Siluetes de Santes Creus.—Barcelona 1927.

abats de Santes Creus,—tenim al davant l'*Abaciologia de Stas. Cruces*, que'ns dona Pasqual, (1) a Fr. Guillem de Ferraria el succeí Jaume Gener en 1375, i a la mort del darrer ocupà la cadira i empunyà la crossa abacial Fr. Bartomeu de La Dernosa (1379). Però tot això, que també, com hem vist, recompta Palomer, no ve a desfer que l'obra a què's refereix la nota no pugui ésser inspirada i efectuada per Fr. Bartomeu, tal com aquella resa. ¿No podia efectuar les obres encara que no fós abat?

Aquest dubte, que esmenta també Creus, creiem que és ben fàcil d'esvaïr. Altrament, la nota de La Dernosa, tampoc diu enlloc que Fr. Bartomeu succeís *inmediatament* a l'abat Ferraria, sense que mitjanés el càrreg abacial de Jaume Gener.

Encara diu Mossèn Palomer, referint-se a ço que d'ell hem transcrit: «Això no vol pas dir que l'inspirador, de les obres mentades, no fós Fr. La Dernosa, però el cert és que no es feren durant son abadiat.» Aquesta suggerència de l'autor de *Siluetes de Santes Creus* referma ço que hem apuntat nosaltres. I encara afegim: que prou podia referir l'edificació dels murs el propi Fr. La Dernosa, car la necrologia d'aquella nota acaba en febrer del 1378, i l'abat historiari no morí fins a l'any 1380.

* * *

Una contradicció ha volgut atribuir també Creus a les dades que'ns refereix Fr. La Dernosa. Contradicció, diu Creus, en què han incorregut tots els historiadors del Monestir de Santes Creus que han posat aquella font històrica del còdex *Summa Confessorii, etc.*

Aquesta contradicció consisteix en què la mentada nota de La Dernosa resa com el Claustre començà en 1313 i, diu Creus,—quina opinió han compartit altres historiadors, — que això no és possible, car el Claustre, edificat per voler de Na Blanca d'Anjou, deuria començar-se en 1303, quan ella encara era viva, i no en 1313 quan ja era morta,—

(1) Fr. Jaume Pasqual.—*Sacra Cathaloniae Antiquitatis Monumenta*.—Vol. IX.

Na Blanca d'Anjou morí a Barcelona el 14 d'octubre de 1310,—i el Rei en Jaume II *el Just* ja havia contret terceres noces amb la Regina Na Maria de Xipre.

Amb tot, el propi Creus, deixa la possibilitat de què l'obra del Claustre es fés després de morta la *Sancta Regina Madona Blanca de sancta pau, que sancta pau e bonaventura vench per ella tota la terra*,—així l'apel·la Muntaner en la seva *Crònica*,—i que es comencés l'any 1313.

Malgrat això, però, no deixa de reparar,—i inseguint-lo ho han reparat altres historiadors i divulgadors de Santes Creus,—que'l llegat a favor del Claustre constaria en l'epitafi de Na Blanca com hi consten altres llegats. Però aquest retret no té pas la força d'un argument, car l'epitafi no és pas una recensió de llegats, sinó més aviat la memòria de quelques fundacions pies en profit de l'ànima de la difunta. No altra cosa s'hi fa constar en ell que'l dia del traspàs de la Regina i l'elecció de sepultura a Santes Creus, i que llegà al Monestir el Castell d'Offegato, ordinant que sis monjos diàriament celebrin misses per la seva ànima, la del Rei i la de sos pares; que llegà, també al mateix Monestir, mil lliures barcelonines per a dotze pitances anuals i estatuí un aniversari cada mes, assignant per això el rèdit de mil sous sobre'l Castell de Pontons. I no parla de cap altre llegat, ni fa al·lusió a què cap dels mentats, en tot o en part, es destinés a obres del Monestir, quan és indispensable i ademès per tothom que les adjuvà quantiosament.

Altrament, l'empenta forta donada a l'obra del Claustre indiscutiblement fou amb l'adveniment de mestre Fonoyll a Santes Creus. A mestre Reinard Fonoyll ja'l trovem a Santes Creus en 1331, i en 1340 encara hi era. I això que hem dit, segurament no ho sabia Creus, que no degué conèixer els documents valuosos trovats per Mn. Sanç Capdevila a l'Arxiu Arxidiocessà de Tarragona (1) i publicats per

(1) Arxiu Històric Arxidiocessà de Tarragona.—Documents de Santes Creus.—Manual notarial 1311-1351.—Fols. 33 i 34.

J. Puig i Cadafalch a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. (1)

De passada cal notar que Creus parla d'un Refectòrium començat l'any 1302, — també consta en la nota ja transcrita, — i del qual ara no sabem que'n resti res. I concedint que en 1303 s'hagués començat el Claustre, — que seria concedir molt a una suggerència de Creus davant una suposada contradicció lleugeríssima i realment enxistent, — a Santes Creus hi han romanalles i senyals inequívocs d'un claustre anterior, com han notat ja molts historiadors que s'han ocupat d'aquella Casa, i be podria ésser aquest claustre, avui desaparegut o reformat, el que veuria començar Na Blanca ans de morir i del què avui ne restaria la bellíssima peça romànica coneguda per *Templet o Lavabo*, i què, amb el donatiu de la Regina es reformés o ampliés el primitiu plan del claustre gòtic de Santes Creus, com evidentment ho fou, malgrat desconeixem amb certesa el mòbil que ho impulsà.

* * *

Tot el referit de banda, sempre resta, però, una raó de força gosariem dir incontrastable.

Quan Fr. Bartomeu de La Dernosa escriví la data del començament del Claustre en el còdex indicat, era pel juny de 1367, tot plegat mitja centúria després d'efectuat aquell fet memorable. Si en copiar-ho s'hagués equivocat és evident que, éssent la memòria dels fets tan fresca i havent-hi possiblement alguns monjos que la recordarien, inclús això és possible en el propi La Dernosa, — solament mitjanaren 26 anys des de que era acabat el claustre com recompta el mateix copista, — s'hauria notat l'error i s'hauria esmenat una equivocació en una data tan important.

Ademés, des de que Fr. Bartomeu de La Dernosa escriví aquell resum històric de la Casa, — veritable compendi de les principals dades referents al Monestir de Santes Creus,

(1) Josep Puig i Cadafalch. — Un mestre anglès contracta l'obra del claustre de Santes Creus. — Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. — Vol. VII. — Anys 1921-1926 — Barcelona 1931. — Ps. 123 i sgs.

— fins quan Creus reparà tot ço que hem referit i que s'han apropiat molts altres divulgadors d'història santescreuina, passaren més de cinc centúries. I aquest lapsus de temps i de generacions monacals no va passar així com així perquè sí.

Quan Creus escriví el seu llibre sobre'l Monestir de Santes Creus, — *Descripció artística y noticias históricas referentes al mismo*, — tot i basar-ho en quant pogué damunt els documents, certament no tenia a l'abast la documentació que hi tenien els monjos del temps de Fra Bartomeu de La Dernosa, ni els monjos dels segles successius fins a l'any 1835 en què finí la vida monacal. I si aquells monjos, als quals interessava la història de la Casa i que manta vegada hagueren de remoure qüestions històriques que argumentaven amb braó i sòlidament, — no recordarem sinó el plet de precedència amb Poblet, que recompta magistralment Toda (1) i que durà llargues anyades i àdhuc centúries, — bé s'haurien donat compte de l'equivocació de La Dernosa que, com el mateix Creus diu, influí en què s'equivoquésin els historiadors que van copiar-lo, inclús el famós llibre d'història santescreuina conegut amb el nom de *Llibre de Pedret*. (2)

(1) Eduardo Toda i Güell. — Estudis Pobletans — Tarragona 1925.

(2) D'aquest famós *llibre* segurament n'existeix en almenys tres còpies, malgrat potser les dues no sien sinó fragmentàries, una a Vallbona de les Monges l'altra a l'Arxiu-Biblioteca Provincial de Tarragona i l'altra a l'Arxiu de l'Acadèmia de l'Història a Madrid.

El manuscrit que hem vist a Vallbona de les Monges (Lleida) servat a l'Arxiu d'aquella Comunitat de Bernardes Cistercienses, és el següent: *Manuductio / Archivariorum / Monasterii Sanctaru. Crucum. / Dirigens ad notitiam foundationis, ex / cellentiarum et titulum patrimonii / illius. / Opere admodum Rdi. P. F. Isidri / Domingo Prioris, Joannis Pedret / Civis honor. Baræ. V. J. D. et Joa. / Baptae. Salvany Notarii. / Admum. Illtris. Dominis / D. F. Anselmo Soler Abbati cete / risq. Monachis dicti Monasterii. / Anno 1720.*

El servat a l'Arxiu-Biblioteca Provincial de Tarragona, que porta el n.º 182 de la secció de manuscrits en l'actual catalogació, és apel·lat: *Compendium / Rdi. Pti. Bernardi Mallol / a / R. P. Joanne Salvador recol / lectum / describens / Patrimonium tam honorificum, quam / utile Monasterii Sanctaru. Crucum / cum instrumentis titulum pro illo / in agencio vel excipiendo protelando / restitutum / et cum additionibus illustratum / opere / R. P.*

També diu Palomer que Santes Creus comptà amb historiadors i anotadors que tostemps anaren deixant còpia de notes referents al Monestir llur. Així ho creiem. Però no creiem que aquests anotadors i historiadors haguéssin deixat sense esmena una data tant important si l'haguéssin vist errònia i se l'haguéssin apropiat, —i amb ells tots els que d'història de Santes Creus havien parlat,— fins que Creus, amb la documentació ostensiblement deficient després de l'explotació del fons arxivístic de Santes Creus soferta en els anys del segle XIX, volgué veure-hi una contradicció que no recolza pas en documentació de cap mena, però que ha fet dubtar i errar a molts,—per no dir a tots,—els que modernament han fet història del Monestir de Santes Creus.

* * *

Tot això ens ha suggerit la lectura de la nota que'l benemèrit monjo de Santes Creus

Isidri Domingo Prioris. Joannis / Pedret V. I. D. Civis honor. Baræ. et Joanni / Baptæ. Salvany Notis. / Adm. Illis. Dnis. / D. D. Anselmo Soler Abbati Ceterisque / Monachis prefati Cenobii. — Anno / 1720.

El que hi deu haver a l'Acadèmia de l'Història, a Madrid, es conegut així: «Liber compendii abbreviati editi a fratre Bernardo Mallo, monacho monasterii sanctarum crucium in quo tractatur de fundatione dicti monasterii et de iuribus eius». Segons la notícia bibliogràfica que d'aquest manuscrit dona Tomás Muñoz i Romero, (Diccionario biográfico-histórico de los Antiguos Reinos, Provincias, Ciudades, Villas, Iglesias y Santuarios de España. — Madrid, 1858), fou començat a escriure l'any 1413 i acabat en 1430. Està dividit en tres llibres; el primer tracta de l'història del Monestir; en els altres dos dels llocs i pertinences del Monestir, com aiximateix dels seus privilegis. Aquesta mateixa divisió i orde de matèries és servada en els dos manuscrits anteriors, resultant aquest un tercer llibre de Pedret, o mellor, els dos llibres de primeries del segle divuitè, una ampliació en tots els ordes, basada i calcada sobre aquest manuscrit del segle XV en el seu primer terç. Per dir ço que hem dit del manuscrit que'ns ocupa ens hem hagut d'atendre únicament per les notícies que ens en dona Muñoz, car, malgrat la nostra sol·licitud i les gestions i recerques que a petició nostra ha efectuades el dilecte amic i arxiver Dr. Felip Mateu i Llopis a Madrid, no hem pogut obtenir ni més notícies i detalls, ni tan solament confirmar la veracitat de les mentades, confrontant-les amb l'original. Però n'hem volgut parlar, car és un llibre indiscutiblement d'història de Santes Creus, i reté el nom d'un monjo historialre del s. XV, que no hi ha perquè quedi inèdit: el R. P. Fr. Bernat Mallo, Prior que fou del Monestir de Santes Creus.

Fra Bartomeu de La Dernosa,—que en 1370 fou enlairat a la dignitat abacial amb l'unanimitat d'elecció per tota la Comunitat,—va deixar escrita en el còdex avui sortosament servat a la Biblioteca i Arxiu Provincial de Tarragona.

I precisament perquè l'escrupulositat històrica obliga a indicar les contradiccions en què hom ha incorregut, és que també obliga a aclarir allò que, per una suggerència mancada de fonament, ha fet errar a tants historialres de Santes Creus, i possiblement faria errar encara a tots els que, sense profunditzar l'estudi de la Casa, amb lloable anhel volguessin divulgar-ne les grandeses.

EUFEMIA FORT I COGUL.

EL DOCTOR LOPEZ PELAEZ, SOCIOLEG

Fèrvids elogis s'han escrit del plorat Arquebisbe de Tarragona per les seves nombroses pastorals, enceses totes de noble passió pel poble i plenes de doctrina audaç i sucosa, nova i a la vegada saturada de vella flaire evangèlica. Unànimement es reconegueren les seves dots de governant i la seva discreta i celebrada intervenció en elevades discussions del Senat; es ponderà, sobre tot, la seva lluminosa idea de recollir tot el que d'art litúrgic estava escampat pels reconcs més apartats de la Diòcesi, per tal de donar lloc a la fundació del Museu que enclouen els robustíssims murs de l'Arce romà, a la part Nord de la nostra Basílica: tot això és suficient per a la apreciació dels mèrits, cantats per tantes plomes, de l'il·lustre Prelat; mes per a rendir als seus mereixements sincer i merescut tribut d'admiració i respecte, no és prou contemplar-lo des del punt de vista de aquests caieres de la dissortadament curta vida del tribú; cal recordar també la seva actuació social.

Tenia el Doctor Antolín una visió ràpida de les coses, un ull cert per a aguar la